

DOI: [10.32702/2307-2156-2019.2.22](https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.2.22)

УДК 351:342.1:378

*М. В. Скиба,
к. держ. упр., доцент, доцент кафедри менеджменту
Київського національного університету технологій і дизайну
В. Я. Шелудько,
студентка БПУА-17 Київського національного університету технологій і дизайну*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

*M. V. Skyba
PhD, assistant professor of the department of management
Kyiv National University of Technology and Design
V. Sheludko
student of BPA-17 of Kyiv National University of Technology and Design*

THEORETICAL ASPECTS OF THE STUDY OF CIVIL SOCIETY DEVELOPMENT

В статті розглянуто поняття та сутність громадянського суспільства. Визначено, що громадянське суспільство є потужним джерелом відновлення й гуманізації суспільства й держави. Для громадянського суспільства не характерна диктаторська форма правління, а лише демократичний режим, при якому громадянське суспільство тісно взаємодіє з державою. З метою сприяння подальшій інтеграції України в ЄС, розвитку багатокладної економіки, яка дозволить сформувати надійне економічне підґрунтя громадянського суспільства та суспільного прогресу, необхідним є вжиття органами державної влади наступних заходів: залучення представників асоціацій роботодавців, профспілок, малого та середнього бізнесу та інших громадських інституцій до розробки та обговорення проектів нормативно-правових актів з питань суспільного розвитку. У свою чергу ОГС мають докласти більше зусиль для посилення своїх управлінських можливостей; інформування громадськості та державних органів про свою діяльність і досягнення. Необхідним є подальше створення сприятливих умов для формування та розвитку громадянських компетентностей людини на всіх рівнях освіти, зокрема, необхідним є організація інформаційно-просвітницьких заходів, включення тем щодо розвитку громадянського суспільства в програми навчальних дисциплін, організація наукової роботи зі студентами з актуальних проблем розвитку громадянського суспільства.

Problem setting. *The development of a democratic, legal, social state is a key priority, and the realization of a strategic course for integration into the European Union, ensuring the full integration of Ukraine into the European political, economic and legal space, the establishment of European values.*

Paper objective. *The purpose of the article is to study the theoretical aspects of the essence of civil society and to find out the main means for its development in Ukraine.*

Paper main body. *At the article authors researcher concept and essence of civil society. The civil society as a permanently functioning organization (institution) of people, united by common values, around the self-selected moral and political goals, which guarantees the power of legal*

mechanisms (the Basic Law and other NPAs), the free choice of one's economic existence for each person, confirms the priority of human rights, eliminates the monopoly of one ideology. It is determined that civil society is a powerful source for the restoration and humanization of society and the state. The civil society is not characterized by a dictatorial form of government, but only by a democratic regime in which civil society closely interacts with the state.

Conclusions of the research. *In order to promote Ukraine's further integration into the EU, the development of a multi-faceted economy, which will create a sound economic foundation for civil society and social progress, it is necessary to use the following measures by state authorities: involving representatives of associations of employers, trade unions, small and medium enterprises and other public institutions to development and discussion of draft legal acts on social development issues. NGO should do more efforts to strengthen their managerial capabilities; informing the public and state bodies about their activities and achievements. It is necessary to create favorable conditions for the formation and development of civil competencies of people at all levels of education. In particular, it is necessary to organize information and communication events. It is also necessary to include topics related to the development of civil society in curricula. Organization of scientific work with students on topical issues of the development of civil society will promote better awareness and the formation of the necessary competencies.*

Ключові слова: *громадянське суспільство; функції; принципи; держава; громадські організації; органи влади.*

Key words: *civil society; functions; principles; state; non-government organizations; authorities.*

Постановка проблеми. Прагнення України вступити до Європейського союзу напряму пов'язано із побудовою відкритого демократичного суспільства, готовністю взяти на себе обов'язки членства й відповідати економічним, політичним та іншим критеріям членства схваленими на червневому саміті у 1993 році Європейською Радою. Розбудова демократичної, правової, соціальної держави є ключовим пріоритетом, а реалізація стратегічного курсу на інтеграцію до Європейського Союзу, забезпечення всебічного входження України у європейський політичний, економічний і правовий простір, утвердження загальноєвропейських цінностей та стандартів потребує формування інституційного середовища для становлення дієздатних громад в Україні. Варто нагадати, що громадою є певна спільнота громадян України, яка об'єднана спільним проживанням на певній території та спільними інтересами і взаємодіє з метою задоволення спільних потреб. Формування в Україні самостійних та дієздатних соціальних спільнот, члени яких мали б можливість ефективно захищати власні права та інтереси шляхом участі у вирішенні питань місцевого значення, має здійснюватись з урахуванням визначених функцій громад, які перебувають у тісному взаємозв'язку і становлять у сукупності систему функцій [1]. У 2018 р. Генеральний Секретар додатково рекомендував Раді Європи та її країнам-членам співпрацювати з країнами-членами ЄС з питань ефективної реалізації політики в рамках освіти для демократичного громадянства [2]. Тож, розбудова демократичної, правової, соціальної держави актуалізують тематику дослідження громадянського суспільства, зокрема, уточнення теоретичних засад громадянського суспільства та розвитку його в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика розвитку та формування громадянського суспільства набула доволі широкого висвітлення у наукових джерелах. Вагомими є праці представників класичного розуміння сутності громадянського суспільства: Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Л. Монтеск'є та ін. А також, праці сучасних вчених, в яких досліджуються філософські засади громадянського суспільства: І.Надольного, В.Князева, В.Скуратівського, Р.Войтович. Правові засади функціонування громадських об'єднань розвивають українські вчені: В.Авер'янов, В.Кравченко, В.Погорілко, В.Ребало, Ю.Шемшученко та багатьох інших. Тематика відкритості влади знайшла відображення в роботах Е.Афоніна, О.Бабінової, І.Василенко, Н.Гудими, І.Ібрагімової, М.Канавець, В.Малиновського, В.Мельниченко, Є.Ромат та ін. Варто зазначити, що існує вже сформована нормативна база, фахові розробки з тематики громадянського суспільства, але ще залишається велика кількість недосліджених аспектів розвитку громадянського суспільства, що актуалізує тематику дослідження.

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів сутності громадянського суспільства та з'ясування основних засобів з його розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Концепції громадянського суспільства своїм корінням сягають в античність (Платон, Арістотель), коли поняття суспільства, громади і держави практично повністю збігалися. Сучасне наукове трактування громадянського суспільства бере початок від концепції західних філософів Т.Гоббса, Дж.Локка, Ш.Монтеск'є, Ж.Ж.Руссо та ін., згідно з якою держава відповідно до "суспільного договору" набуває легітимності від громадянського суспільства та гарантує своїм громадянам індивідуальні права і свободи [3, с.121]. Проблеми громадянського суспільства одержали осмислення в працях Ш.Монтеск'є, І.Канта, Н.Макіавеллі, Г.Гегеля, К.Маркса, Ф.Енгельса. Важливе значення для формування державної політики

щодо розвитку громадянського суспільства має визначення сутнісних характеристик досліджуваного поняття. Саме тому доцільно узагальнити визначення, які запропоновані провідними зарубіжними та українськими вченими (Таблиця 1).

Таблиця 1.
Змістовні характеристики поняття «громадянське суспільство»

Вчений	Змістова характеристика
Г.Гегель	громадянське суспільство це система інститутів і відносин, яка знаходиться між сімєю і державою, це сфера задоволення потреб індивіда, яка ґрунтується на праці і власності, і містить у собі протиріччя багатства і злиденності.
І.Кант	громадянське суспільство ґрунтується на апіорних принципах, а саме свобода члена суспільства як людини; рівність людини з іншими як підданого; самостійність члена суспільства як громадянина
Ж.-Ж. Руссо	суспільство, перетворене в державу за допомогою суспільного договору
Дж.Александр	сфера людської солідарності
М.Уольцер,	простір непримусової людської асоціації
Ю.Габермас	публічна сфера суспільної взаємодії та життєвий світ людини
Дж.Кoen і Е.Арато	сфера соціальної інтеракції між економікою та державою, що складається насамперед зі сфер найбільш близького спілкування (сім'я), об'єднань (добровільних), соціальних рухів і різних форм публічної комунікації.
А.Ф.Колодій	позначає структурно визначену, інституціалізовану підсистему суспільства зі специфічними, тільки їй притаманними, незалежними від держави, добровільними формами громадської активності й солідарності, з особливими культурними і навіть соціально-психологічними ознаками.
Ю.П.Сурмін	суспільство людей, які володіють повнотою прав та обов'язків громадян стосовно держави й повнотою прав та обов'язків держави стосовно громадян
Мамонтова Е.В	1) систему самостійних і незалежних від державної влади суспільних інститутів, що забезпечують умови для реалізації інтересів та потреб індивідів і груп для функціонування та розвитку економічної, політичної, соціальної, культурної і духовної сфер життєдіяльності суспільства; 2) сферу самопрояву вільних громадян і добровільних асоціацій та організацій, які захищені на законодавчому рівні від прямого та опосередкованого втручання з боку державної влади; 3) сукупність суспільних відносин (морально-етичних, родинних, релігійних, національних, соціально-економічних, професійних тощо) поза межами владно-державних структур

Складено за джерелом [3, 4]

Таким чином, вивчення наукових джерел щодо сутності та ідей громадянського суспільства дозволяє визначити **громадянське суспільство** як постійно функціонуючу організацію (інститут) людей об'єднаних спільними ціннісними орієнтирами, навколо самостійно обраних моральних та політичних цілей, яке гарантує силою правових механізмів (Основного закону та інших НПА) кожній людині вільний вибір свого економічного буття, утверджує пріоритет прав людини, виключає монополію однієї ідеології, одного світогляду, гарантує свободу совісті. Поняття "громадянське суспільство" у науковій літературі доволі часто ототожнюється з поняттям "третій сектор" (сукупність недержавних та неекономічних громадських структур). ООН встановлює чіткі критерії віднесення певної структури до організацій "третього сектору": наявність організованої структури; приватний характер; автономність; добровільність. Структуру громадянського суспільства можна класифікувати за різноманітними критеріями: за суб'єктами та об'єктами діяльності, сферою діяльності, видом і спрямованістю діяльності, цільовим спрямуванням організації тощо [5, с. 477]. Основні функції громадянського суспільства наведені у Таблиці 2.

Таблиця 2.
Функції громадянського суспільства

<i>Назва функції</i>	<i>Її характеристика</i>
1. Інтегральна	Об'єднання, консолідація громадян, суспільства, держави
2. Інструментальна	Інструмент досягнення індивідуальних, колективних і державних цілей, висування ініціатив з удосконалювання громадського життя
3. Дистрибутивна	Розподіл винагород, покарань і ролей між людьми в спільноті
4. Регулятивна	Регуляція поведінки людей і спільнот
5. Управлінська	Керування людьми, соціальними спільнотами і процесами
6. Комунікативна	Досягнення взаєморозуміння між людьми й спільнотами, створення комунікацій
7. Нормативна	Формування, підтримка і впровадження норм у соціальне життя
8. Ціннісна	Встановлення, підтримка і розвиток цінностей, забезпечення ціннісних орієнтацій
9. Контролююча	Здійснення соціального контролю за діями людей, громад, інститутів
10. Функція протистояння	Протистояння і контроль за діяльністю індивіда, спільноти і держави
11. Функція критичного відображення	Відображення та критика дій індивідів, спільнот і держави

Джерело [6]

Основними функціями громадянського суспільства є: інтегральна, інструментальна, дистрибутивна, регулятивна, управлінська, комунікативна, нормативна, ціннісна, контролююча, функція протистояння, функція критичного відображення. На думку вчених, громадянське суспільство відіграє винятково важливу роль у суспільному розвитку. Воно є потужним джерелом відновлення й гуманізації суспільства і держави. Одна з основних відмінностей держави від громадянського суспільства полягає в її здатності приймати закони та інші нормативно-правові акти, можливості застосовувати заходи державного примусу на підставах, передбачених законом (Таблиця 3).

Таблиця 3.
Порівняльна характеристика основних ознак громадянського суспільства та держави

Громадянське суспільство	Держава
<ul style="list-style-type: none"> - громадянська соціалізація індивідів, які розвиваються як особистості, як громадяни, що усвідомлюють свої потреби, інтереси, сприймають норми і цінності; - носієм ГС є, насамперед, особистість, що знаходить соціальну й цивільну активність. “ права людини, що виступають основою ГС та визначають поле її можливостей; “ самоуправлінська діяльність громадян, певною мірою незалежна від держави; демократична правова держава, що виражає і захищає права; реалізація волі людей громадськими засобами, обмеження незаконних зазіхань на їх волевиявлення з боку чиновницького апарату держави. 	<ul style="list-style-type: none"> Публічно-політична (державна) влада Суверенітет. Всеосяжність. Територія. Населення Апарат примусу Апарат управління. Видання нормативно-правових актів. Оподаткування.

**Складено автором за джерелом [3]*

Особливості держави конкретного історичного періоду визначаються станом та рівнем розвитку суспільства. Для того щоб мати уявлення про державу необхідно знати: її тип, форму, політичний режим (Таблиця 4), а також форму державного устрою (що є адміністративно-територіальною організацією держави та

системою взаємовідносин центральних і регіональних органів влади). За формою державного устрою всі держави поділяються на такі основні групи: проста, або унітарна; складна – федерація, конфедерація.

Таблиця 4.

Основні характеристики держави за типом, формою та політичним режимом

Тип держави		Форма держави	Політичний режим
<i>за рівнем захисту прав і свобод людини</i>		монархія	демократичний
правові	неправові	<i>республіка</i>	антидемократичний
<i>за способом набуття влади</i>			авторитарний
легітимні	нелегітимні		тоталітарний

**Складено автором*

Для громадянського суспільства характерною є лише демократична, а не диктаторська форма правління [7]. Демократичний режим сприяє розвитку місцевого самоврядування, вдосконаленню форм прямої і представницької демократії, створенню умов для активної діяльності політичних партій, що виражають різні думки. Отже, при демократичному режимі громадянське суспільство більш тісно взаємодіє з державою. Громадянське суспільство базується на ринковій економіці, політичному плюралізмі, зв'язку з демократичною державою, що об'єднує всіх людей, які проживають на її території. Українськими вченими доведено, що витоки національних громадянських традицій беруть своє начало в історії та традиціях Київської Русі (народне віче, вибір князя, укладання договору з ним, існування місцевого самоврядування тощо) („Руська правда”, „Слово про закон і благодать”, „Ізборник” Святослава Ярославовича, „Повчання дітям” Володимира Мономаха “Повість минулих літ”, „Слово о полку Ігоревім” тощо), які попри століття бездержавного існування народу, зберігались в його історії як своєрідна політико-культурна традиція, що постійно відроджувалась, як тільки народ переборював чергове колоніальне ярмо й розпочинав вибудовувати власну державність [8]. Цю традицію підсилили процеси української реформації (XV ст.), історична місія українських братств у гуманістичному просвітництві, демократично-громадянська традиція козацько-гетьманської доби, ідеї громадянськості в українській суспільній думці XIX століття. Значний розвиток отримують громадянські традиції в Україні періоду революції та відновлення державності (М.Грушевський, В.Винниченко). Підкреслює й розглядає громадянську місію українських політиків, вчених, художньої інтелігенції другої половини XX століття – М.Міхновського, В.Липинського, Д.Донцова, громадянськість українців періоду „радянської демократії”, відстоювання демократичних традицій шістдесятниками та дисидентами.

Навіть в умовах тоталітарного режиму можуть виникати паростки громадянського суспільства. В Західній Україні ще до 1939 року діяли національні товариства «Народна торгівля», «Сільський господар», «Просвіта» та інші. Розвивався жіночий рух. На території Східної України громадські рухи та організації створювались під суворим контролем правлячої комуністичної партії. Після приєднання Західної України до СРСР зникла приватна власність, було зруйновано культурні та економічні зв'язки, характерні для громадянського суспільства [9, с. 110].

Відродження громадянського суспільства розпочалось в часи перебудови та лібералізації політичного режиму. Соціально-перетворююча роль громадянського суспільства виявляється у: створенні умов для формування суспільно активного індивіда, розширення сфери його самостійності та саморозвитку, умов, в яких його індивідуальне існування стає домінуючою орієнтацією; селекції та відборі найбільш життєздатних зразків поведіння індивіда шляхом вільної конкуренції програм діяльності й відповідних їм стилів життя; продукуванні санкціонованих державою норм і цінностей, підтримці різноманітності життєвих практик.

Здобуття незалежності Українською державою активізувало процеси розвитку громадянського суспільства в Україні, а також формування його політичної, правової, економічної основи – власності, в усій багатоманітності її форм. Розвиток ГС в Україні відбувається на основі правового забезпечення діяльності його суб'єктів. Прийняття Конституції України та закріплення у ній гарантії прав та свобод людини і громадянина незалежно від походження, майнового стану, статі, раси, мови, релігії, політичних та інших переконань. Стаття 1 Конституції визначає: "Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю". А також: "Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави". Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Ніхто не може бути примушений чинити те, що не передбачено законом. Гарантується право громадян на безпосереднє звернення до суду в разі порушення їх конституційних прав і свобод. Діяльність державних органів обмежується Конституцією та законами України, що відповідає принципам правової держави і залишає простір для громадської ініціативи і самодіяльності.

Як було зазначено вище, громадянське суспільство базується на ринковій економіці. Ринкова економіка передбачає наявність різноманітних форм власності: приватної, яка включає індивідуально-трудову,

партнерську, та корпоративну форми, суспільної, до якої відносяться як державні, так і колективні форми (власність громадських організацій, релігійних і культурних організацій тощо), а також змішаної форми власності (державно-приватної, державно-кооперативної, спільної із залученням іноземного капіталу тощо). Потужним чинником розвитку громадянського суспільства є приватна власність, яка передбачає виключне право на володіння, користування і розпорядження об'єктом власності, стимулює у власника підприємницьку ініціативу, інтерес до збільшення особистого, а отже, й суспільного багатства, надає йому економічну свободу вибору, певний статус у суспільстві, самоповагу [10]. Важливим для України наприкінці ХХ ст. було закріплення у законодавчому порядку основ становлення та розвитку багатокладної економіки. Так, Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, визначила основу становлення багатокладної економіки, визнаючи рівність перед законом усіх суб'єктів права власності. Варто зазначити, що до суб'єктів права власності відносяться фізичні та юридичні особи, український народ, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права [11]. Конституція України, закріпила, за державою функції забезпечення захисту прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки (стаття 13) [12]. Постановою ВРУ "Про Концепцію роздержавлення і приватизації підприємств, землі та житлового фонду" з метою створення багатокладної економічної системи була розпочата реалізація політики роздержавлення та приватизації державної власності [13]. В результаті реформ в Україні суттєво змінилась структура форм власності, що існувала на початку 90-х років ХХ століття. Наприклад, якщо у 1992 році на підприємствах державної форми власності працювало 70%, то у 1999 році цей показник скоротився вже майже у півтора рази і склав 48,7% [14]. Загалом, для першого етапу приватизації були характерними дуже високі темпи середньорічного скорочення державного сектора (5,8 %), починаючи з 1997 року по 1999 рік темп приватизації загальмувався й упав до 0,85%. Наприклад, у 1997 році з 615,7 тис. об'єктів 52,8 тис. знаходились у державній, 173,6 тис. у приватній, 340,6 тис. у колективній, у 2004 році з 981 тис. об'єктів 4,3% у державній, 29,6% у приватній, 57,6% у колективній власності. Протягом 2001-2006 років зменшилась кількість реформованих об'єктів. Так, якщо у 2001 році форму власності змінили 6059 об'єктів, з яких 1579 були об'єкти державної форми власності, а 4480 – комунальної, то у 2006 році форму власності змінили 5526 об'єкти, з яких 522 об'єкти були державної форми власності, а 5004 – комунальної [15]. Загалом протягом 1992 - 2017 рр. кількість приватизованих об'єктів малої приватизації (груп А та Ж) становила 114519. Кількість приватизованих об'єктів незавершеного будівництва (група Д) у 1994 – 2017 роках (накопичувальним підсумком) становила 5223. Загалом протягом 1992 - 2017 рр змінили державну форму власності 29002 об'єктів. Комунальну форму власності змінили 95921 об'єктів (6534 в АР Крим). Протягом 1992 - 2017 рр. створено 11565 акціонерних товариств [16]. Наведені дані доводять наявність в Україні плюралізму форм власності та переважання приватної форми власності у загальній структурі власності економіки.

Важливою формою реалізації демократії та способом залучення населення до управління суспільством і державою є громадський контроль (є одним з видів соціального контролю, що здійснюється об'єднаннями громадян та самими громадянами). Еволюція форм і механізмів громадського контролю наведена у Таблиці 5.

Таблиця 5.
Еволюція форм та механізмів громадського контролю

Період	Суб'єкт	Форма	Механізм
Античність	суспільство	Суспільно- правова регулювання суспільних відносин, полісної діяльність співгромадян, їх приватного життя	участь у народних зборах, управлінні державою, право володіння землею та рабами розширювало простір для реалізації античною людиною індивідуальної свободи через
Середньовіччя	Основний суб'єкт - церква	домінування релігійної форми	інтердикти, папські енцикліки, індульгенції, правила, норми, прийняті у певних середовищах.
Відродження		контролювалося дотримання господарського способу життя	Контроль за мірою у витратах та накопиченні (зародження капіталізму)
Новий час	державна	Взаємоконтроль держави та громадянського суспільства	контроль за дотриманням невід'ємних прав людини
Новітня історія людства (генеза інфор-маційної цивілізації)	державна та громадяни	переміщення з економічної у сферу політичну; зі сфери контролю за капіталом і працею – в	створення системи стримувань і рівноваг між державним і громадянським наглядом

Інформатизація суспільства поступово переміщує громадській контроль зі сфери контролю за капіталом і працею – в інформаційну сферу вибудовуючи системи стримувань і противаг між державним і громадянським наглядом. Визначений та законодавчо закріплений курс на європейську інтеграцію обумовлює дотримання європейських цінностей, прав та свобод людини і громадянина. Реалізація стратегічного курсу на інтеграцію до Європейського Союзу, забезпечення всебічного входження України у європейський політичний, економічний і правовий простір, утвердження загальноєвропейських цінностей та стандартів потребує утвердження України як країни з розвинутою демократією наявності дієвого демократичного громадського контролю. Громадський контроль одним з видів соціального контролю, який здійснюється об'єднаннями громадян та самими громадянами. Європейська практика доводить, що основними принципами взаємодії неурядових організацій та органів державної влади є: участь, довіра, підзвітність і прозорість, незалежність (Таблиця 6).

Таблиця 6.

Європейські принципи взаємодії неурядових організацій та органів державної влади

Принцип	Змістовна характеристика
Участь	неурядові організації збирають та поширюють думки своїх членів, груп споживачів та зацікавлених громадян. Цей внесок має вирішальне значення для процесу прийняття політичних рішень, підвищуючи якість, розуміння і довгостроковий характер застосування політичної ініціативи. Попередньою умовою для дотримання цього принципу є вільний та доступний процес участі, який ґрунтується на узгоджених параметрах участі
Довіра	неурядові організації та органи державної влади покликані відігравати різні ролі, спільна мета поліпшити життя людей може бути успішно досягнута лише у тому разі, якщо вона буде ґрунтуватися на довірі, що передбачає прозорість, повагу та взаємну надійність
Підзвітність і прозорість	діяльність в суспільних інтересах вимагає відкритості, відповідальності, ясності, підзвітності як від неурядових організацій, так і органів державної влади, із забезпеченням прозорості на всіх етапах
Незалежність	неурядові організації повинні бути визнані вільними і незалежними органами щодо своїх цілей, рішень і заходів. Вони мають право діяти незалежно і відстоювати позиції, що відрізняються від позицій органів влади, з якими вони можуть співпрацювати іншим способом.

Висновки. Вивчення наукових джерел щодо сутності та ідей громадянського суспільства дозволяє визначити громадянське суспільство як постійно функціонуючу організацію (інститут) людей об'єднаних спільними ціннісними орієнтирами, навколо самостійно обраних моральних та політичних цілей, яке гарантує силою правових механізмів (Основного закону та інших НПА) кожній людині вільний вибір свого економічного буття, утверджує пріоритет прав людини, виключає монополію однієї ідеології, одного світогляду, гарантує свободу совісті.

Громадянське суспільство є потужним джерелом відновлення й гуманізації суспільства й держави. Для громадянського суспільства не характерна диктаторська форма правління, а лише демократичний режим, при якому громадянське суспільство тісно взаємодіє з державою.

Громадянське суспільство базується на ринковій економіці, а ринкова економіка передбачає наявність різноманітних форм власності. Тобто, економічною основою громадянського суспільства є власність, в усій багатоманітності її форм. В Україні створено базові правові засади розвитку громадянського суспільства, склалася мережа громадських інститутів, завдяки яким суспільне життя набуло ознак громадянського суспільства.

Реалізація стратегічного курсу на інтеграцію до Європейського Союзу, забезпечення всебічного входження України у європейський політичний, економічний і правовий простір, утвердження загальноєвропейських цінностей та стандартів потребує утвердження України як країни з розвинутою демократією наявності дієвого демократичного громадського контролю. З метою сприяння подальшій інтеграції України в ЄС, розвитку багатокладної економіки, яка дозволить сформувати надійне економічне підґрунтя громадянського суспільства та суспільного прогресу, необхідним є вжиття органами державної влади наступних заходів: залучення представників асоціацій роботодавців, профспілок, малого та середнього бізнесу та інших громадських інституцій до розробки та обговорення проектів нормативно-правових актів з питань суспільного розвитку. У свою чергу ОГС мають докласти більше зусиль для посилення своїх управлінських можливостей; інформування громадськості та державних органів про свою діяльність і досягнення.

Необхідним є подальше створення сприятливих умов для формування та розвитку громадянських компетентностей людини на всіх рівнях освіти та у всіх складниках освіти, що дасть змогу громадянам краще розуміти та реалізувати свої права в умовах демократії, відповідально ставитися до своїх прав та обов'язків, брати активну участь у суспільно-політичних процесах, а також усвідомлено забезпечувати захист, утвердження та розвиток демократії [16]. Зокрема, необхідним є організація інформаційно-просвітницьких

заходів та лекційних курсів, спрямованих на підвищення кваліфікації державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування з проблематики громадянського суспільства. Включення тем щодо розвитку громадянського суспільства в робочі та навчальні програми дисциплін, організація наукової роботи зі студентами ВНЗ з даної тематики, проведення семінарів та наукових конференцій на яких би обговорювались актуальні проблеми розвитку громадянського суспільства.

Список літератури.

1. Скиба М.В. Формування інституційних передумов ефективної діяльності громад в Україні / М.Скиба // Вісник НАДУ, 2010. – № 1. – С. 152 – 159.
2. State of democracy, human rights and the rule of law in Europe (2018). Report by the Secretary General of the Council of Europe. 108 p. URL : <https://edoc.coe.int/en/an-overview/7584-state-of-democracy-human-rights-and-the-rule-of-law-5th-report-role-of-institutionsthreats-to-institutions.html>.
3. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К.: Вид-во НАДУ, 2011.
4. Публічне управління : термінол. слов. / уклад. : В. С. Куйбіда, М. М. Білинська, О. М. Петроє та ін. ; за заг. ред. В. С. Куйбіди, М. М. Білинської, О. М. Петроє. – К., Вид-во НАДУ, 2018. – 224 с.
5. Основи демократії : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / авт. кол. : М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарчук та ін. ; за заг. ред. А. Колодій; М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України, Укр.-канад. проєкт "Розбудова демократії", Ін-т вищ. освіти. - Вид. 2-ге, стер. - К. : Вид-во "Ай-Бі", 2004. - 668 с.
6. Громадянське суспільство: проблеми і напрями інституційного розвитку / за заг. ред. д-ра соціол. наук, проф. Ю. П. Сурміна. - К. : Вид-во НАДУ, 2008. - 56 с.
7. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку / за ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2013. – 536 с.
8. Чувардинський О.Г. Громадянське суспільство в Україні: становлення, функціонування, перспективи розвитку: автореф. дис... д-ра політ. наук: 23.00.02 / О.Г. Чувардинський ; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. - Л., 2008. - 31 с.
9. Інтегрований курс «Громадянська освіта» / Бакка Т.В., Марголіна Л.В., Мелешченко Т.В. – К.: УОВЦ «Оріон», 2018. – 240 с.
10. Економічна теорія: політекономія / За ред. В.Д.Базилевича. – 7-ме вид., стер. – К.: Знання-Прес, 2008. – 719 с.
11. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.
12. Конституція України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.
13. Постанова ВРУ "Про Концепцію роздержавлення і приватизації підприємств, землі та житлового фонду" // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1991. – № 53. – Ст. 795.
14. Статистичний щорічник України, 1999. – К., 1999. – С. 307.
15. Реформування власності. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua – Заголовок з екрана
16. Звіт про роботу Фонду державного майна України та хід приватизації державного майна у 2017 році. – Режим доступу: http://www.spfu.gov.ua/userfiles/pdf/zvit-2017-final_12577.pdf Розпорядження КМУ від 03 жовтня 2018 р. № 710-р «Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні». – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-gromadyanskoyi-osviti-v-ukrayini>

References.

1. Skyba, M.V. (2010), "Formation of institutional preconditions for effective community activity in Ukraine", *Visnyk NADU*, vol. 1, pp. 152 – 159.
2. State of democracy, human rights and the rule of law in Europe (2018). Report by the Secretary General of the Council of Europe. 108 p. [Online], available at: <https://edoc.coe.int/en/an-overview/7584-state-of-democracy-human-rights-and-the-rule-of-law-5th-report-role-of-institutionsthreats-to-institutions.html>.
3. Kovbasiuk, Yu. V. and others (2011), *Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia* [Encyclopedia of Public Administration], Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy; Vyd-vo NADU, Kyiv, Ukraine.
4. Kuibida, V. S. Bilynska, M. M. Petroie, O. M. and others (2018), *Publichne upravlinnia* [Public Administration], Vyd-vo NADU, Kyiv, Ukraine, P. 224.
5. Bessonova, M. Biriukov, O. Bondarchuk, S. and others (2004), *Osnovy demokratii* [The Basics of Democracy], 2nd ed., Vyd-vo "Ai-Bi", Kyiv, Ukraine, P. 668.
6. Surmin, Yu. P. (2008), *Hromadianske suspilstvo: problemy i napriamy instytutsiinoho rozvytku* [Civil Society: Problems and Directions of Institutional Development], Vyd-vo NADU, Kyiv, Ukraine, P. 56.
7. Trebin, M. P. (2013), *Hromadianske suspilstvo: politychni ta sotsialno-pravovi problemy rozvytku* [Civil Society: Political and Socio-Legal Problems of Development], Pravo, Kharkiv, P. 536.
8. Chuvardynskiy, O.H. (2008), "Civil Society in Ukraine: Formation, Functioning, Prospects of Development", Ph.D. Thesis, 23.00.02, Lviv. nats. un-t im. I.Franka, Lviv, Ukraine p. 31.
9. Bakka, T.V. Marholina, L.V. and Meleshchenko, T.V. (2018), *Intehrovanyi kurs «Hromadianska osvita»* [Integrated course "Civic Education"], UOVTs «Orion», Kyiv, Ukraine, P. 240.
10. Bazylevych, V.D. (2008), *Ekonomichna teoriia: politekonomiia* [Economic Theory: Political Economy], 7th ed., Znannia-Pris, Kyiv, Ukraine, P. 719.

11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine “Civil Code of Ukraine”, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 40-44, art. 356.
 12. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine “Constitution of Ukraine”, *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, vol. 30, art. 141.
 13. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine “On the Concept of Denationalization and Privatization of Enterprises, Land and Housing Fund”, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 53, art. 795.
 14. Statistical Yearbook of Ukraine, 1999, – Kyiv, Ukraine, P. 307.
 15. State Statistics Service of Ukraine, Ownership reform, available at: www.ukrstat.gov.ua (Title from the screen).
 16. State Property Fund of Ukraine, “Report on the work of the State Property Fund of Ukraine and the course of privatization of state property in 2017”, [Online], available at: http://www.spfu.gov.ua/userfiles/pdf/zvit-2017-final_12577.pdf
- Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Concept of the Development of Civic Education in Ukraine”, [Online], available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-gromadyanskoyi-osviti-v-ukrayini>

Стаття надійшла до редакції 31.01.2019 р.